

УДК 330.567.28:331.2

**ОСОБЛИВОСТІ ПОДІЛУ ТА ВАРТІСНОЇ ОЦІНКИ  
ДОМАШНЬОЇ ПРАЦІ****Станкевич Ю.Ю., к.е.н.***E-mail: Lula\_24@mail.ru**Херсонський державний університет*

Стаття присвячена аналізу домогосподарства як неформальної організації, що має свої переваги та недоліки. Значну увагу приділено дослідженню поняття «домашня праця», під яким розуміють такі види діяльності, які можна замінити ринковим аналогом. Актуальність даного дослідження обумовлена тим, що вартісна оцінка домашньої праці практично повністю виключається з розрахунків обсягів валового внутрішнього продукту або враховується умовно і в дуже обмежених обсягах. До найбільш поширених підходів вартісної оцінки домашньої роботи відносять методи часових та альтернативних витрат. Розробка і пошук нових методів розрахунку повинні стати одними з пріоритетних напрямів діяльності економістів, державних установ та органів статистичної звітності, оскільки неврахування праці домогосподарств у доходах і національному продукті приводить до викривлення справжнього стану в економіці. Відсутність оцінок у грошовому еквіваленті вартості робіт з ведення домашнього господарства значною мірою занижує реальну картину виробництва.

**Ключові слова:** домогосподарство, домашня праця, самообслуговування, вартісна оцінка, винагорода за працю, гендерні відмінності, неформальна організація

UDC 330.567.28:331.2

**FEATURES OF DIVISION AND EVALUATION OF THE HOUSEWORK****Stankevich Y.Y., PhD in Economics***E-mail: Lula\_24@mail.ru**Kherson State University*

This article analyzes the household as an informal organization that has its advantages and disadvantages. Special attention is focused on studying the concept of «home work» which is defined as activities that can replace the analogue market. The relevance of this study is in the fact that the valuation of housework almost completely excluded from the calculation of gross domestic product or conventionally considered in very limited quantities. The most common approaches to valuation techniques include homework time and opportunity costs. Development and the search for new methods of calculation should be one of the priorities of economists, government institutions and statistical reports as ignoring labor household income and national product leads to a distortion of the true state of the economy. The lack of estimates in monetary terms the value of works of housekeeping largely underestimates the real view of production.

**Keywords:** household, housework, self-valuation, remuneration, gender differences, informal organization

**Актуальність проблеми.** Діяльність домогосподарства має важливе значення для сучасного суспільства, оскільки впливає не тільки на добробут окремої родини, але й на господарську систему в цілому. Така вагомість обумовлена широким спектром виконуваних даною господарською одиницею функцій, серед яких чільне місце займають виробництво, обмін, споживання, заощадження, інвестування та ряд неекономічних проявів діяльності. Крім того, домогосподарство є єдиним соціально-економічним суб'єктом, в межах якого відбувається процес відтворення населення, формування та виховання індивіда. Тобто, діяльність домашнього господарства виступає однією з необхідних умов ефективного розвитку суспільства.

У період вітчизняних трансформаційних процесів зростає значення надомної або домашньої форми організації праці. Сьогодні людина, яка зайнята домашньою працею визначається суспільством як активний працівник, а сама домогосподарська праця – як суспільно необхідна. Такі обставини висувають нові вимоги до дослідження внутрішньої інституційної організації домашнього господарства. Актуальними для сучасного наукового пошуку стають питання, що пов'язані не тільки з особливостями поділу домашньої праці, але й з її вартісною оцінкою, яка практично повністю виключається з розрахунків обсягів валового внутрішнього продукту або враховується умовно і в дуже обмежених обсягах.

**Аналіз останніх наукових досліджень.** Домогосподарство як суб'єкт ринкової економіки завжди привертало увагу науковців. Так, ще відомі класики економічної науки А. Сміт та Д. Рікардо, розробляючи трудову теорію вартості, наголошували на необхідності включення творчої діяльності у додаткові витрати. Значна частина домашньої праці з приводу самонавчання, виховання тощо може бути класифікована як творча праця. Значний прорив у розвитку теорії домогосподарства зробили американські економісти Г. Беккер та Т. Шульц, які вперше використали економічний аналіз до вивчення внутрішньої структури домогосподарства. Серед дослідників пострадянського простору, що займаються вивченням сутності домашньої праці та її вартісної оцінки можна виділити Аксьонову С.Ю., Барсукову С.Ю., Зухбу О.М., Калабіхіну І.Є., Рімашевську Н.М. та інших. Проте, залишається мало дослідженою проблема поділу праці всередині домогосподарства на

основі гендерних особливостей, що позначається на рівні ринкової зайнятості чоловіка та жінки. Крім того, ми вважаємо за необхідне проведення детального аналізу існуючих методів вартісної оцінки домашньої праці, з метою окреслення їх позитивних сторін та недоліків. Таке вивчення має сприяти подальшому науковому пошуку нових підходів визначення вартості створених товарів або наданих домогосподарських послуг.

**Мета роботи** полягає у визначенні гендерних особливостей поділу домашньої праці та з'ясуванні переваг і недоліків існуючих методів вартісної оцінки домашньої праці.

**Викладення основного матеріалу дослідження.** Домогосподарство виступає одним з основних суб'єктів ринкової економіки, що опосередковує майже всі соціально-економічні відносини та взаємодіє із зовнішнім світом, зокрема державою та іншими економічними організаціями. За своєю сутністю домогосподарство є неформальною організацією, оскільки воно утворюється завдяки взаємодії людей, що об'єднують свої спільні інтереси, можливості та потребують взаємозахисту, взаємодопомоги та спілкування. Як правило, неформальна організація ґрунтується на товариських взаєминах, особистому виборі учасників та характеризується самостійністю. Такі ознаки є притаманними домогосподарству, тому його можна визначити як неформальну організацію, що має власну структуру, правила та неформального лідера. Зокрема останній наділяється повноваженнями щодо прийняття важливих рішень та розпорядження сімейним бюджетом. Серед основних чинників, що визначають голову домогосподарства можна назвати такі: 1) соціальний статус та рівень грошових доходів; 2) бажання та можливості здійснювати керівництво в межах конкретного об'єднання людей; 3) особливості характеру та поведінки; 4) морально-психологічна стійкість тощо. Проте, існують випадки, коли лідером домогосподарства стає людина, яка є найменш успішною у зовнішньому середовищі, разом з тим вона користується повагою, пошаною та довірою серед членів сім'ї.

Як неформальна організація домогосподарство має ряд позитивних та негативних рис. Зокрема до останніх можна віднести постійну внутрішню небезпеку, основою якої є гендерні та вікові суперечності; складності в оцінці внеску кожного члену домашнього господарства в загальний доробок та неможливість запровадження пропорційної

винагороди за домашню працю; неповне використання здібностей та навичок індивідів, що обумовлено вузькою спеціалізацією членів домогосподарств. Ми вважаємо, що такі недоліки в сучасних домогосподарствах усуваються за допомогою злагодженої роботи, взаємодовіри та допомоги, тому вони не суттєво позначаються на можливостях адаптації вітчизняних домашніх господарств до мінливих умов сьогодення. І навпаки, значне значення для ефективної діяльності домогосподарства як неформальної організації має посилення його позитивних чинників, а саме: наявність довгострокової мотивації членів, що об'єднанні не тільки родинними відносинами, але й спільною метою; просторова близькість, що дає можливість постійного моніторингу один за одним; зменшення опортуністичної поведінки, завдяки поширенню гасла «честь родини» тощо.

Домашні господарства формують сектор натурального самозабезпечення населення, що створює товари та послуги, які споживаються всередині даної господарської одиниці. Найважливішою характерною ознакою цього сектора є те, що матеріальні блага та послуги виробляються в межах домашньої праці, тому не продаються, тобто не є об'єктами ринкових відносин, а використовуються для власного споживання. Отже, домашня праця є кардинально відмінною від ринкової або примусової, вони також характеризуються різним рівнем продуктивності. Домашня праця не відчуває тиску конкуренції й спрямована на виробництво товарів і послуг виключного для внутрішнього споживання членів домогосподарства.

Поняття «домашня праця» об'єднує значну кількість різних видів трудової діяльності. Складність аналізу такої категорії обумовлена не тільки кількісним різноманіттям видів домашньої праці, але й їх якісною неоднорідністю. Наприклад, відомий вчений з Ізраїлю Р. Гронау під домашньою працею розуміє такі види діяльності, які можна замінити ринковим аналогом [8, с. 1099 - 1123]. Тобто до основних видів домашньої праці можна віднести приготування їжі, закупівлю товарів для дому, прибирання житла, прання, прасування, ремонтування, ведення підсобного господарства та інше. Головною відмінною рисою всієї множини зазначених видів робіт є те, що вони виконуються виключно для задоволення внутрішніх потреб. Дискусійним є питання щодо віднесення догляду за дітьми, літніми або хворими людьми до

домашньої праці. Ми вважаємо, що в сучасних ринкових умовах таку діяльність потрібно зараховувати до домашньої праці, оскільки її можна замінити ринковим аналогом завдяки поширенню праці гувернанток, репетиторів, медичних працівників тощо. Отже, ми поділяємо наукову позицію Барсукової Ю.С., що домашню роботу, яку не можна замінити ринковим аналогом потрібно ототожнювати з дозвіллям [4, с. 23].

Домашня праця значно впливає на економічне становище домашніх господарств особливо під час трансформаційних зрушень, в період економічного спаду, зростання безробіття й зниження доходів населення. Продукція, що отримана від домашньої праці або від роботи на присадибній земельній ділянці іноді може стати вагомим джерелом доходів даної господарської одиниці, що буде позначатися на можливостях родини до виживання або відтворення. У деяких випадках падіння рівня реальних доходів необов'язково спричинює відповідне зниження рівня добробуту. Це залежить від того, якою мірою неоплачувана праця компенсує зниження купівельної спроможності членів домогосподарства [6, с. 17].

Також в перехідні етапи господарського розвитку може мати місце обмін результатами домашньої праці між різними домогосподарствами, що буде носити скоріше характер своєрідного бартерного обміну життєвими благами і послугами, ніж є дійсно ринковими операціями товарної реалізації, що відбуваються на вартісній основі. Недоліком таких операцій є те, що вони суттєво впливають на збільшення тіньового сектору.

Одним з напрямів економічної науки, в межах якого було закладено основи вивчення особливостей домашньої праці є неокласика. Зокрема, в теорії нової економіки домогосподарства домашня праця або виробництво різних благ всередині домашнього господарства розглядалося як спосіб зрозуміти існуючий гендерний поділ праці та визначити ступінь участі чоловіків і жінок в оплачуваній праці.

Майже усі суспільства минулого і сьогодення ґрунтуються на жорсткому статево-віковому розподілі праці. Найчастіше жінки спеціалізуються на діяльності в межах власного домашнього господарства, після чого віддають перевагу ринковій зайнятості. Чоловікам більш притаманна трудова активність у суспільному виробництві, а праця у домогосподарстві має для них другорядне значення. Проте за теорією Г. Беккера, в сучасних умовах, витратити



більше часу на виробництво продукції у домашньому господарстві повинні ті члени сім'ї, які мають найменшу заробітну плату у порівнянні з іншими [7]. Це пояснюється тим фактом, що час, який вони використовують для роботи дома має меншу цінність або вартість. Така теорія не передбачає жорсткого поділу праці між чоловіком та жінкою всередині домогосподарства. Адже більше часу на домашню працю повинна витратити та особа, яка має найменшу заробітну плату (вартість праці). Ми вважаємо, що члени сім'ї замість того, щоб прагнути до ефективного розподілу часу при виробництві споживчих благ в межах власного домашнього господарства повинні намагатися до більш ефективного розподілу роботи між членами сім'ї. Таким чином, внаслідок чіткого внутрішньосімейного розподілу праці подружжя зможе отримати значні переваги, зокрема це спеціалізація чоловіків на виконанні одних видів діяльності, а жінок – на інших. Цікавим є той факт, що навіть в сучасних умовах на домашню роботу жінки витрачають більше часу, але така їх зайнятість зменшується в міру підвищення їх освітнього рівня та соціального статусу. Поступове зниження економічної залежності жінки від чоловіка сприяє скороченню їх участі у домашній роботі.

Підвищення зайнятості жінок на ринку праці, як правило, супроводжується зменшенням часу, який вони присвячують домашнім справам; при цьому витрати часу їхніх чоловіків (партнерів) на виконання домашньої роботи, зазвичай, не збільшуються. Тим не менше, витрати часу жінок на домашню роботу можуть зменшуватися завдяки делегуванню частини такої роботи іншим членам домогосподарства (окрім чоловіків) або залученню зовнішніх ресурсів (наприклад, компаній, що надають відповідні послуги), а також завдяки зниженню рівня вимог до якості виконання ними домашньої роботи. Але для більшості українських жінок важливо бути успішними як у професійній діяльності, так й у домашній царині [1, с. 132].

Одними з напрямів зменшення домашньої жіночої зайнятості може бути допомога батьків або інших родичів, використання ринкових аналогів. Проте залучення останніх на вітчизняному просторі має ряд недоліків, що обумовлені низьким рівнем розвитку ринку побутових послуг та недостатнім попитом на них. Найвпливовішим фактором обмеженого споживання вітчизняним населенням побутових послуг є висока ціна на них. Враховуючи територіальну віддаленість підприємств побутового обслуговування, вони стають майже неможливими для використання у

сільській місцевості. Крім того, низька якість окремих послуг, незручний графік роботи побутових підприємств й високий рівень недовіри до них гальмують формування попиту на побутові послуги. Україні доцільно використовувати досвід західних країн, оскільки використання ринкових послуг, наприклад клінінгових компаній, дає можливість «вивільнити» певний час, який можна спрямувати на розвиток людського капіталу або спілкування з дітьми, що позитивно позначиться на зростанні суспільства.

Виконання домашньої роботи потребує не тільки значних фізичних зусиль, але й суттєвих витрат часу. Домогосподарство економить власні економічні і фінансові ресурси для придбання певних благ, але збільшує витрати живої праці на домашні роботи. Домашня праця потребує визначення алгоритму її кількісного обліку, що значно ускладнюється внаслідок неоднозначного погляду на проблему: що вимірювати як результат домашньої праці і як вимірювати? Існує дві відповіді на перше питання: вимірювати витрати (праці, капіталу, підприємницьких здібностей) або результати домашньої діяльності (кількість створених продуктів або наданих послуг). Оцінка витрат здійснюється у фізичних одиницях, наприклад: кількість годин, що витрачаються на виробництво або кількість людей, що зайняті домашньою працею, а результати праці, зазвичай, вимірюються за допомогою вартісної оцінки.

Сьогодні проблема аналізу вартісної оцінки продуктів та послуг, що створюються та споживаються у межах власного господарства привертає все більше коло дослідників. Саме тому в сучасній науковій літературі можна зустріти принципово різні підходи до її вирішення, серед яких найбільш поширеними є методи часових та альтернативних витрат.

У відповідності до першого методу, вартість неоплаченої домашньої праці визначається як сума, яку потрібно заплатити за аналогічний товар на ринку або найнятому працівнику за виконання необхідної роботи. Тобто домашня праця оцінюється на основі ринкової вартості створених благ. Недоліками такого методу є, по-перше, те, що людина, працюючи вдома, може одночасно виконувати декілька видів робіт, тому стає незрозумілим, який з них є основним та потребує економічного розрахунку (оцінки). По-друге, не завжди на ринку можна знайти необхідний товар чи послугу відповідної якості. Зазначені та інші чинники значно ускладнюють процес визначення вартісної оцінки праці. Внаслідок чого, деякі дослідники вважають за доцільне вимірювати домашню працю не у грошовому еквіваленті, а у часовому.

Один з англійських вчених у галузі економічної соціології Дж. Гершуні зазначає, що будь-яка діяльність відбувається у часі. Тому час для економічної діяльності має набагато більше ніж гроші [5, с. 343]. Такий підхід є виправданим, оскільки будь-який вид діяльності протікає в часі. З цього випливає, що час для економічної діяльності значить навіть більше, ніж гроші [4, с. 343]. Універсальності цьому підходу додає та обставина, що доба кожної людини складається з 1440 хвилин. Це вірно для багатих і бідних, для тих що працюють і безробітних, чоловіків і жінок. Метод часових витрат не намагається перевести домашню економіку в формат вартісного простору, а залишається вірним універсальним вимірнику всіх видів людської діяльності - часу. Такий підхід на сьогоднішній день є найбільш поширеним. Він дозволяє елімінувати складність розрахунків, не жертвуючи при цьому змістовною стороною.

За методом альтернативних витрат розраховується розмір заробітної плати, яку б людина змогла отримати за однаковий час на ринку праці відповідно до своєї кваліфікації. Тобто домашня праця оцінюється на основі «недоотриманого заробітку». Такий метод дає широкий діапазон оцінок залежно від рівня кваліфікації конкретної людини, зайнятої в домогосподарстві, і її альтернативної заробітної плати. Проте, даний підхід також не позбавлений розрахункових труднощів. Оскільки ринкова оплата праці не завжди є вірним методом розрахунку. Адже вартість праці більш досвідчених працівників є вищою, ніж у робітників без трудового стажу чи необхідного рівня освіти, кваліфікації. Тому метод альтернативних витрат іноді може привести до абсурдних результатів, коли, наприклад, їжа приготована вчителем високої кваліфікації, буде мати більшу вартісну оцінку, ніж та, яку приготував некваліфікований повар.

Російська дослідниця С. Барсукова виділяє третій спосіб вартісної оцінки домашньої праці. Вона вважає, що виконання домашніх робіт не потребує особливої кваліфікації, тому можна його розраховувати, виходячи з мінімальної ставки погодинної оплати праці у секторі ринкової зайнятості [2, с. 78]. За таким методом праця дорослого, пенсіонера та дитини має однакову цінність, що також є негативним моментом зазначеного підходу. Таким чином, існуючі методи визначення вартісної оцінки домашньої праці мають багато недоліків, проте, на сьогодні, вони залишаються найбільш дієвими та застосовуваними.

Розглянуті методи вартісної оцінки домашньої праці відіграли свою позитивну роль, оскільки завдяки їм збільшилося розуміння значення



домашньої праці для економіки, а також відбулася активізація подальшої розробки методів оцінювання внеску домашньої праці у національне виробництво та суспільний добробут.

**Висновки.** Таким чином, на сучасному етапі дослідження домогосподарства, домашньої праці та особливо вартісної оцінки праці їх членів, через свою складність, мають посісти чільне місце в економічній науці. Розробка і пошук альтернативних або суміжних, прагнучих до ідеалу, методів розрахунку повинні стати одними з пріоритетних напрямів діяльності економістів, державних установ та органів статистичної звітності, оскільки неврахування праці домогосподарств у доходах і національному продукті приводить до викривлення справжнього стану в економіці. Відсутність оцінок у грошовому еквіваленті вартості робіт з ведення домашнього господарства значною мірою занижує реальну картину виробництва.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аксьонова С.Ю. Гендерні відмінності витрат часу на домашню роботу / С.Ю. Аксьонова // Демографія та соціальна економіка. – 2013. - № 2(20). – С. 126 -134.
2. Барсукова С. Ю. Легенда о гендере. Принципы распределения труда между супругами в современной городской семье / С. Ю. Барсукова, В.В. Радаев // Мир России. – 2000. - № 4. – С. 65 – 102.
3. Барсукова С.Ю. Неформальная экономика. Курс лекций [Текст] : учеб. пособие / С.Ю. Барсукова. – М. : Изд.дом. Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2009. – 354 с.
4. Барсукова С.Ю. Сущность и функции домашней экономики, способы измерения домашнего труда [Электронный ресурс] / С.Ю. Барсукова // Социологические исследования. –2003. –№ 12. – М. – С. 21–31. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2005/01/07/0000201654/003.BARSAUKOVA.pdf>
5. Гершуни Дж. Бюджеты времени и неформальная экономическая деятельность / Дж. Гершуни // Неформальная экономика. Россия и мир. [под ред. Т. Шанина]. - М. : Логос, 1999. - С. 343- 355.
6. Салига С.Я. Підходи щодо визначення неспостережених доходів домогосподарств / С.Я. Салига, В.О. Гнеушева // Держава та регіони. – 2013. - № 1(70). – С. 16-20.
7. Becker G.S. A Treatise on the Family. Cambridge. Harvard University Press. 1994 (1981).
8. Gronau R. Leisure, Home Production and Work – the Theory of the Allocation of Time Revisited // Journal of Political Economy. 1977. Vol. 85. P. 1099 – 1123.